

زهرا ربیع زاده/کارشناس ارشد روان شناسی عمومی

توانایی ذهنی عمومی یا هوش

می شود ولی اگر سنّ ذهنی کمتر از سنّ زمانی باشد، هوشبهر کمتر از ۱۰۰ خواهد شد. در تقسیم‌بندی افراد براساس هوش، نمره ی بین ۹۰ تا ۱۰۹ نمره ی هوش متوسط در نظر گرفته می‌شود. هوشبهر کمتر از ۷۰، عقب مانده ی ذهنی؛ بین ۷۰ تا ۷۹ مرزی ۸۰؛ تا ۸۹ پایین‌تر از متوسط ۹۰؛ تا ۱۰۹ متوسط ۱۱۰؛ تا ۱۱۹ بالاتر از متوسط ۱۲۰؛ تا ۱۳۹ برجسته و بیشتر از ۱۳۹ بسیار برجسته محسوب می‌شود.

عوامل مؤثر در هوش

بحث تأثیر وراثت و محیط، بحث همیشگی روان‌شناسان در مورد بیشتر مسائل روان‌شناختی انسان است. در مورد هوش هم وضعیت به همین نحو است. کما بیش هوش از جنبه‌هایی ارثی است و بطور کلی هر چه خویشاوندی بین افراد نزدیک تر باشد، شباهت بیشتری در نمره‌های هوش آنها دیده می‌شود. هر چند عوامل تعیین‌کننده ی هوش بسیار مهم هستند اما محیط هم در این میان نقش مهمی

ویژگی های عمومی هوش عبارتند از: توانایی یادگیری و بهره گرفتن از تجربیات، توانایی تفکر و استدلال به شیوه ی انتزاعی، توانایی انطباق با نوسانات جهانی در حال تغییر و توانایی برانگیختن خود به انجام سریع کارهایی که شخص انجام آنها را ضروری تشخیص می‌دهد.

بسیاری از آزمون‌های هوش که امروز به کار می‌روند، در اندازه‌گیری دو مورد اول کارآمد هستند، اما در ارزیابی دو توانایی دیگر کارایی ندارند. روان‌شناسان سعی کرده‌اند برای سنجش این دو توانایی نیز وسایل بهتری بسازند، اما این کوشش‌ها تاکنون چندان موفقیت‌آمیز نبوده است.

هوشبهر

شاخص اندازه‌گیری هوش افراد "هوشبهر" یا "بهره ی هوشی" است. هوشبهر عبارت است از: نسبت سنّ ذهنی به سنّ زمانی. این عدد در ۱۰۰ ضرب می‌شود. زمانی که سنّ ذهنی یا سنّ زمانی برابر است، مقدار هوشبهر بیشتر از ۱۰۰

ویژگی های عمومی هوش

در فرهنگ های مختلف، تعریف ها و برداشت های متفاوتی از افراد باهوش وجود دارد. در قبیله‌ای که شکار حیوانات وحشی، شغل اصلی آنها است، افراد با استعداد، برجسته‌ترین شکارچی‌ها هستند. در قبایل دیگری که حرفه ی اصلی آنها جنگاوری است، جنگجوترین و مبارزترین افراد مورد توجه قرار گرفته و باهوش شمرده می‌شوند. یونانیان، افراد سخنور و هنرمند را مورد ستایش قرار داده و به مخترعان چندان توجهی نداشتند. رومیان، مشوق سربازان جنگجو و رهبران نظامی بودند و به استعدادهای سرشار دیگر همشهریان و بردگان اهمیتی نمی‌دادند. همچنین در دوره ی رنسانس و انقلاب صنعتی، برتری هوشی از خصوصیات مهم رهبران به شمار می‌رفته است.

دارد. تأثیرات محیطی یعنی چیزی که در جریان رشد یک فرد روی می‌دهد، تعیین می‌کند که هوشبهر فرد در کجای این دامنه قرار می‌گیرد. از جمله شرایط محیطی که در رشد توانایی‌های ذهنی فرد، عامل تعیین‌کننده‌ای محسوب می‌شوند عبارتند از: تغذیه، سلامت جسمانی، میزان و نوع تحریک‌ها، جو عاطفی خانواده و عکس‌العمل‌های اطرافیان به رفتار فرد. اگر فرض کنیم دو کودک دارای ژن‌های یکسانی باشند، از میان آنها کودکی در سال اول دبستان نمره‌ی هوشبهر بالاتری خواهد داشت که در دوره‌ی پیش از تولد و پس از تولد از تغذیه‌ی بهتر، محیط خانوادگی ایمن از لحاظ هیجانی و برانگیزنده از نظر فکری و از پاداش‌های مناسب به خاطر پیشرفت‌های تحصیلی برخوردار باشد. فقر محیطی بر هوشبهر کودکان مؤثر است. گفته می‌شود که پیش‌بینی هوشبهر یک فرد در بیست سالگی از روی نمره‌ی هوشبهر او در یک یا دو سالگی، مثل این است که بگوییم یک بره‌ی چهار روزه پس از ۶ ماه بقدر وزن خواهد داشت بدون آنکه در نظر بگیریم این بره‌ی در یک مرتع بی‌علف پرورش داده خواهد شد؛ در یک مرتع سرسبز چرا خواهد کرد و یا در یک پروارگاه تغذیه خواهد شد. کیفیت و کمیت محرک‌هایی که کودکان در محیط‌های گوناگون در معرض آن قرار می‌گیرند بسیار با یکدیگر فرق دارند. کودکانی که در نقاط دور افتاده زندگی می‌کنند، در طبقه‌ی اقتصادی اجتماعی پایین قرار دارند و یا در گروه‌های اقلیت قرار می‌گیرند در عملکرد شناختی ضعیف‌تر هستند. عقب‌ماندگی فرهنگی یکی از انواع عقب‌ماندگی‌های ذهنی است که بر اثر فقر محیط و عوامل نامساعد تربیتی به تدریج، رشد ذهنی کودک را دچار رکود، رخوت و تنبلی می‌کند و انگیزه‌های طبیعی او را سرکوب می‌کند. در مقابل آن، طی هشتاد سال گذشته میانگین هوشبهر مردم ژاپن به میزان قابل توجهی افزایش یافته است. در برخی آزمون‌های هوش میانگین هوشبهر ژاپنی‌های متولد اوایل سده‌ی حاضر در حدود ۱۰۲ تا ۱۰۵ و ژاپنی‌های متولد سال‌های بعد (۱۹۶۴ تا ۱۹۸۲)، در حدود ۱۰۸ تا ۱۱۵ بوده

است. عوامل محیطی نظیر بهداشت، تغذیه، کیفیت شرایط پرورش کودکان در سال‌های نخست زندگی احتمالاً در افزایش هوشبهر آنها مؤثر بوده است.

■ ویژگی‌های کودکان تیزهوش

کودکان تیزهوش خیلی سریع یاد می‌گیرند و برعکس کودکان عقب‌مانده که موضوعات را مرحله به مرحله می‌آموزند با سرعت قابل توجهی مسائل را درک می‌کنند. آنها حافظه‌ی فوق‌العاده قوی و انرژی فراوانی دارند و نسبت به همسالان و والدین خواب آنها کمتر است. تخیلات آنها بسیار روشن است و همبازی‌های خیالی متعددی دارند. فوق‌العاده کنجکاو و پرسش‌های فراوان می‌پرسند و در پاسخ به سوالات نیز پاسخ‌های پیچیده‌ای می‌دهند. روابط بین اجزا و عناصر مختلف یک موضوع را تشخیص می‌دهند، حتی روابطی که دیگران متوجه آن نیستند. غالباً راه‌حل‌های متعددی برای یک مسأله ارائه می‌دهند. خزانه‌ی لغات و واژگان وسیع، سلامت و روانی کلامی و خلق و خوی خوشی دارند و از نظر دیگران افرادی فوق‌العاده‌اند که البته تهدید، تحقیر، تنبیه و سرزنش می‌تواند خلق نیکوی آنها را به تندخویی، بی‌قراری و یا پرخاشگری و کمروبی تبدیل کند. نسبت به بسیاری از چیزها علاقه نشان می‌دهند. علاقمندی‌های متنوعی دارند و دوست دارند امور مختلف را درک کنند. دامنه توجهشان بیشتر و در زمینه‌های مورد علاقه، پشتکار و پایداری فوق‌العاده‌ای دارند. نسبت به همسالان خود از قدرت و تفکر انتزاعی برخوردارند. به جای آنچه که هست، در اندیشه‌ی آنچه می‌تواند باشد هستند و از آنجا که نسبت به سن تقویمی خود جلوتر هستند، به معاشرت با بزرگسالان تمایل زیادی نشان می‌دهند. تقریباً ۴۵ درصد از آنها قبل از اینکه وارد دبستان شوند و یا کسی به آنها آموزش دهد، خودشان خواندن را یاد می‌گیرند.

■ تیزهوشان شهیر

ابوعلی سینا دانشمند ایرانی، در ۱۶ سالگی در همه‌ی علوم زمان خود به جز مابعدالطبیعه

استاد بود و وقتی به هیجده سالگی رسید دیگر احتیاج به خواندن و فراگیری هیچ علمی نداشت چرا که همه‌ی علوم را فرا گرفته بود و تنها لازم بود فهم خود را از لحاظ عمق افزایش دهد. ادیسون، مخترع آمریکایی بیش از هزار اختراع کوچک و بزرگ داشت که چراغ برق بزرگ‌ترین آنها است. همچنین میکروفون و کینه‌توسکوپ (که سینما را به وجود آورد و با ترکیب با فونوگرافش سینما را ناطق کرد) را اختراع کرد. پیازه در ۱۵ سالگی مقاله‌ای در مورد پرندگان نوشت که در سمیناری پذیرفته شد؛ اما داوران از سن نویسنده مقاله مطلع نبودند. پیازه به سمینار دعوت شد. اما نگاهبان درب ورودی به علت پایین بودن سن او از ورودش به سالن جلوگیری کرد و در ۲۱ سالگی با نوشتن رساله‌ای در مورد نرم تنان درجه‌ی دکترای خود را دریافت کرد.

■ خلاقیت

هوش و خلاقیت با هم متفاوتند. خلاقیت ترکیبی است از قدرت ابتکار و انعطاف‌پذیری. متداول‌ترین برداشت از خلاقیت عبارت است از اینکه فرد فکری نو و متفاوت ارائه دهد. خلاقیت را می‌توان با تولید یا خلق اثر نو و متفاوت ارزیابی کرد. خلاقیت می‌تواند خلق اشکال یا صورت‌های جدید از ایده‌ها یا تولیدهای کهنه باشد. تفاوت بین هوش و خلاقیت تفاوت بین دو نوع تفکر همگرا و واگرا است و خلاقیت مستلزم بهره‌گیری از تفکر واگرا است. مسأله‌گشایی دو مرحله دارد: ۱- بررسی راه‌حل‌های گوناگون ۲- انتخاب مناسب‌ترین راه حل. مرحله‌ی نخست یعنی به خاطر آوردن راه حل‌های ممکن یا ابداع راه حل‌های جدید که تفکر واگرا نامیده‌اند، چون در این مرحله افکار فرد در جهت‌های متعدد و متنوعی سیر می‌کند؛ مرحله‌ی دوم یعنی کاربرد دانش و قوانین منطق برای کاستن از تعداد راه‌های ممکن و تمرکز بر مناسب‌ترین راه‌حل که تفکر همگرا نامیده‌اند. در حل مسائل دشوار معمولاً افراد میان این دو شیوه تفکر، نوسان دارند. هر وقت راه‌حل‌های اولیه به دلیل نامناسب بودن کنار گذاشته می‌شوند، بار دیگر باید به تفکر واگرا پرداخت تا راه‌های احتمالی

فرزندان آموزش

۴) خود شکوفایی: توانایی درک ظرفیت های بالقوه و تلاش برای انجام دادن و لذت بردن.

۵) استقلال: توانایی و ادراک هویت در افکار و اعمال خود

۶) همدلی: توانایی آگاه بودن از درک احساس های دیگران و ارزش دادن به آن ها.

۷) مسئولیت پذیری اجتماعی: توانایی ادراک خود به عنوان یک عنصر؛ دارای حس همکاری، مؤثر و سازنده در گروه.

۸) روابط بین فردی: توانایی ایجاد و حفظ روابط رضایت بخش متقابل به وسیله ی نزدیکی عاطفی، صمیمیت، محبت کردن و محبت دیدن.

۹) واقع گرایی: توانایی سنجش هماهنگی بین چیزی که به طور هیجانی تجربه شده و چیزی که به طور واقعی وجود دارد.

۱۰) انعطاف پذیری: توانایی سازگار بودن افکار و رفتار با تغییرهای محیط و موقعیت ها

۱۱) حل مسأله: توانایی تشخیص و تعریف مشکلات، و خلق و تحقق راه حل های مؤثر و بالقوه.

۱۲) تحمل فشار روانی: توانایی مقاومت در برابر رویدادها و موقعیت های فشار آور و هیجان های قوی.

۱۳) کنترل تکانش: توانایی مقاومت در برابر یک تکانش و یا کاهش آن ها.

۱۴) خوش بینی: تقویت نگرش های مثبت، حتی در صورت داشتن احساس های منفی.

۱۵) شادمانی: احساس خوشبختی کردن در زندگی و لذت بردن از خود و دیگران، داشتن احساس های مثبت، صریح، مفرح و شوخ.

به این جهت که هوش هیجانی با زندگی روزمره و برقراری ارتباط موفق با سایر افراد، گروه ها و جامعه در ارتباط است. ۸۰ درصد از موفقیت های افراد را تعیین می کند. هوش هیجانی (غیر شناختی) پیش بینی موفقیت های فرد را میسر می سازد و سنجش و اندازه ی آن به منزله ی اندازه گیری و سنجش توانایی های شخص برای سازگاری با شرایط زندگی و ادامه ی حیات جهان است.

هوش هیجانی

هوش هیجانی عبارت است از قابلیت پردازش صحیح اطلاعات هیجانی و کارآمدی در دریافت، جذب، فهمیدن و سروسامان دادن به هیجانات. چهارمؤلفه ی اساسی هوش هیجانی شناسائی شده است که شامل: توانایی دریافت و بیان هیجان، دسترسی و استفاده از هیجان برای تسهیل فرایند تفکر، درک هیجانی و مدیریت هیجان می باشد.

ابعاد مختلفی که برای هوش هیجانی شمرده شده، شامل موارد زیر می باشد:

۱) خودآگاهی هیجانی: توانایی آگاه بودن از احساس خود

۲) عزت نفس: توانایی آگاه بودن از ادراک خود، پذیرش خود و احترام به خود.

۳) ابراز وجود: توانایی ابراز احساس ها، باورها و افکار صریح و دفاع از مهارت های سازنده و بر حق خود.

تازه ای تعیین شوند.

تفکر واگرا با نوآوری و خلاقیت ارتباط بیشتری دارد. فرد خلاق تمایل دارد مسایل مختلف را به طرق متفاوت حل کند هرچند که بیشتر از یک راه حل برای آن مسائل وجود نداشته باشد.

ویژگی های فرد خلاق به جز ویژگی هایی که برای افراد باهوش شمرده شده است شامل: انعطاف پذیری ابتکار، صراحت قاطعیت، پیرو و یا همنا بودن، بازیگوشی و شوخ طبعی، مورد سؤال قرار دادن، هنجارها و ایده های موجود، گریز از کانال بندی های مشخص ذهنی، نیاز به استقلال و خودمختاری، اعتماد به نفس، آزاداندیشی و متهور بودن.

هر کودک تیزهوش می تواند خلاق هم باشد؛ اما الزاماً اینطور نیست. کودکان خلاق از نظر هوشی به طور قابل ملاحظه ای بالاتر از حد متوسط هستند. هر کودک خلاق تا حدودی تیزهوش هم هست؛ اما هر کودک تیزهوشی ممکن است به معنای دقیق کلمه، خلاق نباشد.

در آزمون های هوش، تفکر همگرا مورد تأکید است و مسائلی عرضه می شود که هر یک پاسخ بسیار مشخصی دارد. از این رو با آزمون های سنتی هوش، ممکن است افراد توانا با تفکر واگرا یعنی افراد چیره دست در ارائه ی اندیشه های نو و ابتکاری را نتوان شناسایی کرد.

از این رو کوشش هایی برای سنجش تفکر واگرا صورت گرفته و آزمون هایی تهیه شده است؛ نمونه ای از سوالات این آزمون ها به این شرح است:

- انواع موارد استفاده از اشیاء زیر را تا جایی که به فکرتان می رسد ذکر کنید. یک خلال دندان، یک آجر، یک گیره ی کاغذ.

- طوفان بی سابقه ای برج ایستگاه فرستنده ی تلویزیونی شهر کوچکی را در هم کوبید. این ایستگاه تلویزیونی در دشت مسطحی قرار گرفته بود. به کمک برج ۹۰ متری سابق این ایستگاه، برنامه های تلویزیونی در یک ناحیه ی وسیع پخش می شد و مدیریت این ایستگاه قصد داشت تا احداث برج جدید، برنامه های خود را همچنان عرضه کند. این مسأله به طور موفقیت با استفاده از یک .... حل شد.